

Szlovákiai magyar pedagógusok véleménye a kétnyelvűségről

ZSUZSANNA SZABÓ
THE OPINION OF HUNGARIAN PEDAGOGUES IN SLOVAKIA ON BILINGUALISM

371.1(=511.141)(437.6)
81`246.2
81`271.2
811.511.141`27
811.162.4`27

Bi-linguality. Hungarian Pedagogues in Slovakia. Language Attitude.

1. Bevezetés

Dolgozatomban annak a felmérésnek az eredményeit ismertetem, amelyet szlovákiai magyar pedagógusok között végeztem 2005-ben. A kérdőíves adatgyűjtés célja a gömőri magyar tannyelvű alapiskolákban oktató tanítók kétnyelvűséggel kapcsolatos vélekedéseinek vizsgálata volt. Mivel ez a téma még viszonylag feltáratlan és a hasonló jellegű attitűdkutatások száma alacsony, jelen vizsgálat inkább csak előkutatásnak tekinthető.

Az iskolának kettős feladatot kell ellátnia, átadni a tanulóknak az előírt tananyagot, valamint elsajátíttatni velük a közösség társadalmi szokásait, viselkedési szabályait. Ebbe beletartozik a nyelvi viselkedés is, a helyes, az illendő nyelvhasználat kialakítása és tudatosítása. Az iskolának fontos szerepe van tehát a tanulók nyelvi tudatának fejlesztésében.

A tanulók nagy része először az iskolában találkozik a köznyelvvél mint elsajátítandó nyelvváltozattal. Egyetérthetünk Kiss Jenővel abban, hogy: „ez a tény a nyelvjárási háttérű vidékeken és iskolákban a köznyelv és a regionális változat ütközéséhez, s a tanulók nyelvhasználati konfliktusához vezet(het)” (Kiss 1996, 139).

A köznyelv legjelentősebb közvetítői a pedagógusok, akik nyelvhasználatá mintaként szolgál a tanulók számára. A pedagógusokon múlik, hogy a tanulóknak milyen nyelvhasználati mintákat és szemléletet közvetítenek. A tanulók nyelvi viselkedésére feltehetően hatással van az is, hogy a köznyelvtől különböző megnyilvánulásait a pedagógusok mennyire és hogyan korrigálják. Mindezt valószínűleg a pedagógusoknak a nyelvváltozatokhoz kapcsolódó attitűdjei nagy mértékben befolyásolják (Kiss 1996, 139–144).

A pedagógusok által vallott attitűdök, tehát a nyelvhez, a nyelvváltozatokhoz való viszonyulásuk megismerését ezért fontosnak kell tartanunk.

A vizsgálathoz kiválasztott helységek Gömör megye¹ déli részén, az államhatár menti sávon helyezkednek el, a Tornalja, Rimaszombat, Fülek és Losonc által köz-

refogott területen. A vizsgálatban szereplő települések a következők: Abafala (66,34%)², Almágy (89,73%), Bátka (72,25%), Csoma (78,05%), Dobóca (82,87%), Feled (56,84%), Fülekkovácsi (55,01%), Gesztete (87,02%), Hanva (88,21%), Lénártfala (78,02%), Nagybalog (69,04%), Rimaszécs (88,49%), Sajógömör (83,09%), Serke (85,97%), Síd (72,03%), Tornalja (62,14%).

A kutatópontok nemzetiségi összetétele mellett fontos szerepet játszik a közeli fekvő városok magyarságaránya. A magyarság visszaszorulása Gömörben a városokban a legnagyobb (Keményfi 2002). Losoncon a magyarok részaránya valamivel 13% fölött van, Rimaszombatban 35%, Füleken pedig 64,40%.

A felmérésben 16 gömöri magyar tanítási nyelvű alapiskola 131 alsó és felső tagozatos pedagógusa vett részt.

A pedagógusok mindegyike magyar nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek vallja magát. Az alapiskolát mindannyian magyar nyelven végezték. 97,7%-uk (128/131) magyar, 4,58% (6/131) pedig szlovák középiskolába járt. Ami a felsőfokú tanulmányokat illeti, tudjuk, hogy Szlovákiában a felsőoktatás nyelve a szlovák. A magyar szakos, illetve az alsó tagozatos tanítók anyanyelvükön tanulhattak, a többi tantárgyat oktató pedagógus viszont államnyelven, ezért nekik a hivatásuk által megkövetelt magyar szakterminológiát önerőből kellett elsajátítaniuk.

Az összes adatközlő magyarul gondolkodik, imádkozik és beszél szüleivel. Gyermekeihez 2,29% (3/131), házastársához 9,16% (12/131) szól szlovákul. Orvosnál 32,06% (42/131), üzletben 14,5% (19/131) és hivatali ügyintézésnél 64,88% (85/131) beszél államnyelven. A munkahelyén mindenki magyarul beszél.

Az adatközlők 80,91%-a (106/131) nő, 19,08%-a (25/131) férfi. Mivel a férfiak száma meglehetősen alacsony, a kutatás eredményeinek kiértékelése során nem vettem figyelembe az adatközlők nemét.

Ami az adatközlők származását illeti, 103-an a környékbeli városokból származnak: 74 Rimaszombatban, 16 Losoncon, 4 Nyústyán, 5 Füleken, 2-2 pedig Rozsnyón és Tornalján született. 18-an a környékbeli falvakból származnak, 1 adatközlő Magyarországon, 1 pedig Csehországban született. Nyolcan más nyelvjárási területről érkeztek (Párkány, Kolon, Dunaszerdahely, Tiszacsernő, Királyhelmece, Nagykapos, Véke), mindannyian a főiskola elvégzése után, házasság következtében költöztek Gömörbe.

1. táblázat. Az adatközlők életkori összetétele

Átlagéletkor	49
Legfiatalabb	24
Legidősebb	62

Az adatgyűjtés kérdőívvel³ történt. A kérdések segítségével a megkérdezett pedagógusok szubjektív vélekedését vizsgáltam: vallomásukat saját nyelvhasználatukról, véleményüket a kétnyelvűségről és a kódváltásról.

Jelen tanulmányban 12 kérdést emelek ki a kérdőívből, és az azokra adott válaszokat vizsgálom. Az egyes kérdéseket az adatok elemzésekor tüntetem fel.

Az adatközlők tehát Dél-Gömör falvainak iskoláiban tanítanak. A 16 iskolából 9 négy évfolyammal rendelkezik, 7-ben pedig az alsó tagozat mellett felső tagozat is működik. Ami a kutatás körülményeit illeti, a kérdőívek kitöltése csak a kis létszámú tanári karral rendelkező iskolákban történt a gyűjtő jelenlétében (ezek mind négy évfolyamos is-

kolák voltak). A kérdőív kitöltése során problémák nem fordultak elő, az adatközlők a kérdéseket megértették. Kivételt képez az a néhány eset, amikor néhány adatközlő nem volt tisztában a kétnyelvűség fogalmával. Ilyen esetben a megfelelő kérdésnél fel-tűntették problémáikat. A kérdőív kitöltése körülbelül 35-40 percet vett igénybe. Azok a pedagógusok, akik kilenc évfolyamos iskolában tanítanak, kérdőíveiket hazavihették. A kérdőív kitöltésének eltérő körülményei ellenére a két csoport pedagógusaitól nyert nyelvi adatok között ilyen tekintetben nem voltak eltérések.

2. Az adatközlőknek a saját nyelvhasználatukról való vélekedéseit vizsgáló kérdéscsoport

2. táblázat. Saját megítélése szerint az Ön magyarnyelv-tudása különbözik-e a magyarországi magyarokétól?

Különbözik	50,38% (66/131)
Nincs különbség, ugyanolyan	39,69% (52/131)
Gyengébb	9,92% (13/131)

A kérdőív adataiból az derült ki, hogy a kutatásban résztvevő tanárok többségének (50,38%) véleménye szerint különbség van nyelvtudásuk és a magyarországi magyarok nyelvtudása között. Csak 9,92%-uk gondolta úgy, hogy a nyelvtudása gyengébb. 39,69%-uk pedig úgy vélekedett, hogy az megegyezik a magyarországiakéval.

3. táblázat. Előfordult-e, hogy Magyarországon valaki megjegyzést tett az Ön beszédére?

Igen, előfordult	13,74% (18/131)
Néha előfordult	14,50% (19/131)
Nem fordult elő	71,75% (94/131)

A kérdésre beérkezett válaszok szerint megállapíthatjuk, hogy a legtöbben (71,75%) azt állították, hogy még soha senki nem tett megjegyzést a beszédére Magyarországon. Az adatközlők 28,24%-ával viszont már megtörtént.

A kérdés két részből állt. Az első része zárt, válaszlehetőséget felkínáló kérdés volt, amelyre az összes adatközlő válaszolt. A második része nyílt, azaz saját válasz megfogalmazását igényelte, melyre azok feleltek (27-en), akik a zárt kérdésre igenlő választ adtak.

15 adatközlő szerint az ok, amiért megszólították, a kiejtés volt, valamint a nyelvjárási kifejezések használata („Az ízesebb felvidéki nyelvjárással beszélőt ún. parasztnak neveztek.”; „A palócos kiejtésemet nevelték.”; „A kiejtéséről észre-vették, honnan származom.”). Nyolc pedagógus szlovakizmusokat használt („*Slapkit* szerettem volna venni, de nem értették, mit szeretnék.”; „Bevásárláskor olyan szót (szlovák) használtam, amit nem értettek.”; „*Trikót* kértem és nem pólót.” [kiemelések tőlem – Sz. Zs.]). Kettő a magyar szaknyelvvél és az intézmények nevével, valamint a rövidítésekkel nem voltak tisztában („Ügyintézés közben nem ér-tettem a kért hivatalos papírok megnevezését.”; „Szakszavak, intézmények, rövidítések, megnevezések különbözősége miatt magyarázatot kellett kérni, ill. adni.”).

A felsorolt adatok arról tanúskodnak, hogy az adatközlők érzékelték nyelvi hátrányos helyzetüket a magyarországi magyarokkal szemben, amely nyelvjárásiasságukból adódik. A hátrányos megítélés a nyelvjárások alacsony presztízsével kapcsolható össze. „A nyelvjárásokról való negatív vélekedés természetesen összefügg a nyelvjárási beszélőkről való negatív vélekedéssel [...] Tudjuk, hogy a nyelvjárási nyelvhasználat a standardizált nyelvű közösségek nagy részében többé vagy kevésbé megbélyegzés tárgya” (Kiss 2002b, 264–265). Az összegyűlt adatok alapján arra következtethetünk, hogy a magyarországi beszélők a vizsgálatban résztvevő pedagógusok nyelvjárási beszédét a műveletlenség jeleként értelmezték, a nyelvjárási beszélőt műveletlennek, iskolázatlannak tartották („Főleg a kiejtés miatt kellett többször magyarázatot adnom.”; „Gyakran gúnyos megjegyzéssel illették, ahogy beszélek. Iskolázottságomat kérdőjelezték meg.”).

Tudjuk, hogy kisebbségi körülmények között az anyanyelvi nyelvhasználat nyelvjárásiasabb, mint az anyaországban. Mivel gyakran a nyelvjárás (legfeljebb a regionális köznyelv) a beszélők egyetlen biztosan birtokolt anyanyelvi változata, a jelentősége is nagyobb mint a köznyelv. A köznyelv szerepköre pedig nem egyszer kisebb a nyelvjárásokénál. „Ilyen körülmények között a nyelvjárás stigmatizálása az anyanyelv stigmatizálásával egyenlő, s ennek az anyanyelvmegtartás szempontjából egyértelműen negatív következményei vannak előbb vagy utóbb” (Kiss 2002b, 267).

Ezzel szemben kivételt képez az a három eset, amikor a magyarországiak pozitívan értékelték az adatközlők nyelvjárásias beszédét: „Általában tetszett a palóc nyelvjárás nekik.”; „Tetszett az »ízes« palóc kiejtésem.”; „Én a palóc nyelvjárásommal Magyarországon csak sikereket értem el. Mesemondó versenyeken, különféle rendezvényeken sokszor vettem részt, ahol pozitívan értékelték.” Sajnos az ilyen esetek a ritkábbak, mindez azt bizonyítja, hogy a nyelvjárásoknak még mindig alacsonyabb a presztízsük.

A kiejtésre külön ki szeretnék térni. Adatközlőim mindegyike a palóc nyelvjárási területhez tartozik, és az erre a területre jellemző regionális köznyelven beszél, amelynek legszembevetőbb sajátossága az illabiális *á* és labiális *ā* használata. Ha ezek a beszélők megpróbálnak köznyelven beszélni, az *á-ā* palócós használata megmarad. Tehát lehetséges, hogy ha nem palócokról lenne szó, a kiejtésnek nem lenne olyan nagy jelentősége, és a százalékok eltolódnának a szlovakizmusok, valamint a szaknyelv irányába.

A táblázat eredményeit összevetve megállapítható, hogy adatközlőim nyelvhasználatának azon sajátosságait szólták meg, vagyis az adatközlők azokat a sajátosságokat emelték ki, amelyek az egész szlovákiai magyar nyelvhasználat jellemzői (lásd Lanstyák 1998; 2000).

4. táblázat. Ha magyarországiakkal beszél, észreveszik-e beszédéről, hogy nem magyarországi magyar?

Általában igen	66,41% (87/131)
Néha igen	25,19% (33/131)
Szinte soha	8,39% (11/131)

A táblázatból az olvasható ki, hogy a megkérdezett pedagógusok 91,60%-áról meg tudják állapítani, hogy nem Magyarországról származik. Csupán 8,39%-uk felelte azt, hogy szinte soha nem veszik észre, hogy nem magyarországi magyar.

5. táblázat. Ha magyarországiakkal beszél, s azok észreveszik beszédéről, hogy nem magyarországi magyar, Ön szerint mi az, ami ezt elárulja?*

Kiejtés, hanglejtés	69,46% (91/131)
Nyelvjárási elemek	41,22% (54/131)
Szlovakizmusok	14,50% (19/131)
Amiatt, hogy nem ért bizonyos magyarországi kifejezéseket	5,34% (7/131)

Megjegyzés: *A kérdésre az adatközlők több választ is megjelöltek.

A kérdésre adott válaszok a 2. táblázat eredményeit erősítik meg. A megkérdezett pedagógusok többsége (69,46%) szerint a kiejtés és a hanglejtés az árulkodó. Ezt a nyelvjárási elemek (41,22%), majd a szlovakizmusok (14,5%) követik. Csak 5,34%-nál fordult elő, hogy nem értett bizonyos magyarországi kifejezéseket.

Más kutatások is bizonyították, hogy a kölcsönzavak használatát, valamint a kiejtést a kisebbségi helyzetben élő magyarok olyan sajátosságnak tartják, amelyben a magyarországi és a kisebbségi magyar nyelvhasználat leginkább különbözik, és amit maguk a kisebbségi magyarok is negatívan ítélnék meg (Sándor 2001, 90–91).

A mi esetünkben viszont azt figyelhetjük meg, hogy a szlovakizmusok aránya jóval kisebb a kiejtéshez és a nyelvjáráshoz viszonyítva. Mindez talán azzal indokolható, hogy Dél-Gömör a palóc nyelvjárási területhez tartozik, amelynek legszembetűnőbb sajátossága a kiejtésben található. Az *ä*, *ā* hangok ejtése okozza a legtöbb gondot a köznyelvre való átállásban. Még a pedagógusok nyelvhasználatát is a regionális köznyelv jellemzi.

Göncz Lajos (2001) arra a következtetésre jutott, hogy az „[...] iskolázottság mind kétnyelvű, kisebbségi helyzetben élő, mind az egynyelvű, többségi helyzetben élő magyarok nyelvhasználatát erősen befolyásoló tényező. Mindkét helyzetben egyértelműen a felsőfokú végzettséggel rendelkező csoportok nyelvhasználata szenderdebb, mint az alacsonyabb végzettségű [...] csoportoké” (Göncz 2001, 169). A kutatásban résztvevő pedagógusokról is elmondható tehát, hogy az igényesebb beszélőkhöz tartoznak, viszont nyelvhasználatuk mégsem azonos a magyarországiakéval. A kérdőív adataiból az derült ki, hogy az adatközlők is tudják, érzik, hogy az általunk használt nyelvben különbségek találhatók a Magyarországon beszélt nyelvhez képest. Ezek az eltérések a magyar nyelv magyarországi és szlovákiai változatainak különbözőségéből adódnak (Lanstyák 1998; 2000).

3. A szlovakizmusok használatával kapcsolatos vélekedések megoszlása

6. táblázat. Egy magyarországi városban járva a következő párbeszédre lesz figyelmes: „Gyere, bemegyünk valami restibe, eszünk párkit horcsicával. Vagy te csak málnát innál?” Kérem, írja le, mit gondolna a fentiek hallva?

Azonnal tudná, hogy szlovákiai magyarok beszélgetnek	71,75% (94/131)
A párbeszéd szereplői nem ügyelnek a nyelvhelyességre, nem fontos nekik anyanyelvük tisztasága	22,13% (29/131)
Más válasz	6,10% (8/131)

Ezzel a nyílt kérdéssel arra szerettem volna választ kapni, hogy adatközlőim hogyan viszonyulnak a szlovakizmusok használatához, valamint hogyan vélekednek a szlovakizmusokat használó emberekről. A válaszokat tartalomelemzéssel soroltam be az egyes osztályokba. Néhány adatközlő választát nem tudtam értékelni, mivel vagy kitérő választ adtak, vagy tartalmuk miatt a feleletek nem voltak egyik csoportba sem besorolhatók. Ezeket a más válasz kategóriába soroltam.

A párbeszédet hallva az adatközlők 71,75%-a azonnal tudná, hogy a beszélők Szlovákiából származnak: „Bizonyára szlovákiai magyarok beszélgetnek.”; „Szlovákiából származnak. Nem tartom helyesnek, hogy ezeket a kifejezéseket használják Magyarországon.”

A megkérdezettek 22,13%-a vélekedett úgy, hogy a párbeszéd szereplői nem ügyelnek a nyelvhelyességre, nem fontos nekik anyanyelvük tisztasága: „Szlovákiából érkeztek, nem ügyelnek a helyes, szép magyar beszéd gyakorlására, ez a beszéd a magyar nyelv szépségét mellőzi, ilyenkor szégyent érzek, hogy csúfítja el a nyelvi értékeinket a hazai nyelvi környezet hatása.”; „Gondolom olyan emberekről van szó, akik nem csináltak vagy nem csinálnak problémát abból, hogy nem Szlovákiában vannak, úgy beszélnek, mint itthon, helytelenül »magyarul«.”

A kérdőív adataiból egyértelműen kiderült, hogy mindannyian negatívan viszonyulnak a szlovakizmusok magyarországi használatához. Az összes adatközlő elutasítja a direkt kölcsönszavakat tartalmazó beszédet.

Az indoklásoknak egy másik részéből az vált világossá, hogy többen az iskolai végzettséghez („Nem magyarországi magyar beszéde, sem egy műveltebb [tanultabb] szlovákiai magyaré.”; „Intelligens ember ilyet nem tenne.”; „A párbeszéd résztvevői műveletlenségüket bizonyítják ezzel.”) és a nyelvi igénytelenséghez („Lusták gondolkodni a magyar megfelelőjén. Ez csak kényelem.”; „Szlovákiai emberek, akik megszokásból a szlovák nyelvből átvett kifejezéseket használják. Nem biztos, hogy nem tudják a helyes magyar kifejezést.”; „Ez nyelvi igénytelenség, primitivizmus.”) kötik a szlovakizmusok használatát.

Néhányan egyértelműen elutasítják a közvetlen kölcsönszóhasználatot: „Nem szeretem a szlovakizmust, zavar a magyarban.”; „Ha ismerjük a szavak magyar megfelelőit, használni kell őket!”; „Azonnal tudnám, hogy földijeim akarnak étkezni. Idegesít, és szégyenkezni szoktam ilyen esetben.”

7. táblázat. Mi a véleménye a *ticsinki*, a *tehnicki*, a *szesztra*, a *szanitka* stb. típusú szavak használatáról?

Teljesen szokványos, normális szavak	3,81% (5/131)
Használjuk őket, de érzem, hogy idegenek, és nem jó, hogy részei beszédünknek	53,43% (70/131)
Kerülöm használatukat, mert a magyar nyelv tisztaságát veszélyeztetik, „elszlovákosodáshoz” vezetnek	42,74% (56/131)
Más vélemény	0,00% (0/131)

A szlovakizmusok használatát a pedagógusok 53,43%-a nem tartja helyesnek, 42,74%-uk szerint elszlovákosodáshoz vezetnek, ezért kerülik használatukat. Csúpan 3,81%-uk állította, hogy ezek teljesen szokványos, normális szavak. A válaszok

ből egyértelműen kiderül, hogy mindanyian negatívan viszonyulnak ahhoz a nyelvhasználatához, melynek sajátossága a közvetlen kölcsönzavak használata.

8. táblázat. Ön szerint a szlovákiai magyarokban van-e szégyenérzet a szlovakizmusok használata miatt?*

Igen	32,06% (42/131)
Nem	55,72% (73/131)
Más vélemény	12,21% (16/131)

Megjegyzés: *Az adatközlőknek meg kellett indokolniuk a válaszukat.

A pedagógusok többsége (55,72%) szerint a szlovákiai magyar beszélők nem szégyellik a szlovakizmusok használatát, az ellenkező véleményen ettől jóval kevesebben (32,06%) voltak.

Néhányan azzal érveltek, hogy mivel a beszélők sokszor észre sem veszik, hogy kölcsönzéssel éltek, számukra teljesen természetessé, megszokottá vált a kölcsönzavak használata: „Erre a kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni. Vannak akikben van szégyenérzet, de az emberek többségében nincs, így szokták meg, így tartják helyesnek.”; „A szlovákiai magyarok sokszor nem is tudatosítják, hogy szlovakizmusokat használnak. Mindennapos, sajnos elfogadott dolog.”

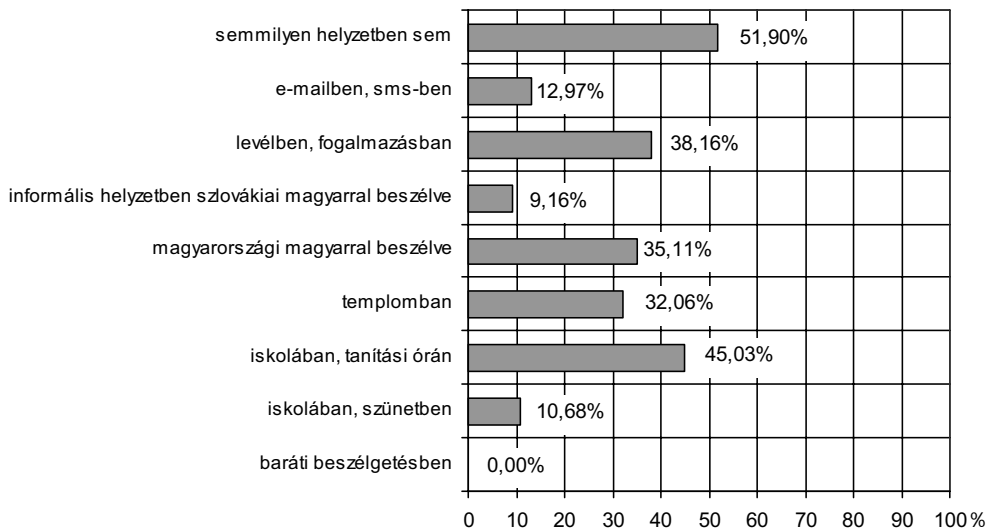
Az indoklásoknak egy másik részéből az derült ki, hogy sok esetben nem is törekszenek a magyar megfelelő használatára („Az emberek többsége természetesen veszi a »keverék nyelv« használatát. Sokszor nem is igyekszünk a magyar megfelelőjének megkeresésére.”; „Megszokták, gyakran hallják, így egyszerűbb, nem kell a megfelelő magyar szót keresni, kényelemből.”).

Az adatközlők 32,06%-a vélekedett úgy, hogy a szlovákiai magyarok szégyenkeznek a szlovakizmusok használat miatt: „Van szégyenérzetem, de sajnos nem tehetek róla, hogy ezeket a kifejezéseket használom, mivel sok szó helyes magyar nevét nem ismerem.”

Több adatközlő szerint az iskolázottabb, a műveltebb réteghez tartozókban kelt szégyenérzetet a szlovakizmusok használata: „Az értelmiségiekben van szégyenérzet, de a legtöbb emberben nem, szinte természetesen veszik az elszlovakosodott szavak használatát.”; „Bennem igen van, mert pedagógus vagyok, bár igyekszem kerülni ezeket a szavakat, de nem mindig sikerül.”

Azok a pedagógusok, akik nem tudtak egyértelműen az igen vagy a nem javára dönteni, a szégyenérzet kialakulását szintén műveltségétől függőnek tekintették: „Embere válogatja. A műveltebbje kerüli, a használókban, alkalmazókban sokszor fel sem merül, hogy idegen kifejezést használ.”; „Nagyon kényelmetlen a magyarítás. Eleve az a dolog, hogy magyar nem ért meg magyart. Szerintem a legtöbb esetben ez műveltségi kérdés.”; „Függ az egyén iskolázottságától is. Egy főiskolát végzett emberben biztos van némi szégyenérzet, mert tudja, hogy ezek az elemek nem a nyelvünk részei, idegenek.”

1. ábra. A szlovakizmusok a szlovákiai magyar beszélő mindennapi beszédének részei. Jelölje be, hogy a felsorolt lehetőségek közül milyen beszédhelyzetben nem tartja helyesnek használatukat!

Megjegyzés: *Az adatközlők a kérdésnél több válaszlehetőséget is bejelöltek.

A kutatásban résztvevő pedagógusok 51,90%-a nem tartja semmilyen beszédhelyzetben sem helyesnek a szlovakizmusok használatát. Ezután következik az iskolában, tanítási órán (45,03%), valamint a levélben, fogalmazás szövegében helytelennek tartott szlovakizmus-használat, amit az adatközlők 38,16%-a jelölt meg. Magyarországi magyarral beszélgetve a tanítók 35,11%-a, templomban, prédikáció közben 32,06%-a nem tartja helyesnek a kölcsönzések használatát. Az adatközlők 12,97%-a e-mailben, sms-ben, 10,68%-a iskolában, szünetben, 9,16%-a pedig informális helyzetben szlovákiai magyarral beszélgetve ellenzi a szlovakizmusokat. Baráti beszélgetésnél viszont egyik pedagógus sem kifogásolja a kölcsönzést.

Elmondhatjuk, hogy a szlovák nyelv hatására a nyelvünkbe került elemek használata adatközlőink szerint legkevésbé formális helyzetben elfogadható.

4. A kétnyelvűséggel kapcsolatos vélekedések megoszlása

9. táblázat. Ön szerint ki tekinthető kétnyelvűnek?

Aki két nyelvet tökéletesen, anyanyelvi szinten beszél	39,69 % (52/131)
Aki két nyelven képes kommunikálni	29,77 % (39/131)
Nem válaszolt	12,21% (16/131)
Más válasz	4,58% (6/131)
Senki	4,58% (6/131)
Nincs tisztában a fogalom jelentésével	4,58% (6/131)
Aki egyforma szinten beszél két nyelven	3,05% (4/131)
Aki magyar nemzetisége ellenére szlovák iskolába jár	1,52% (2/131)

A kétnyelvűséget Grosjean meghatározása alapján értelmeztem, aki szerint: „A kétnyelvűség két (vagy több) nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az

emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre, és ezeket használják is” (Bartha 1999, 38).

A kérdésre kapott feleleteket tartalomelemzéssel soroltam az egyes csoportokba. A válaszok sokszínűségéből arra következtethetünk, hogy a vizsgálatban résztvevő pedagógusok nem voltak tisztában a kétnyelvűség fogalmával. A vélemények bizonytalanságát az is mutatja, hogy a kérdésre többen nem válaszoltak, vagy elismerték, hogy ismeretlen számukra a fogalom, sőt a létezését is megkérdőjelezték.

A megkérdezett pedagógusok 29,77%-a határozta meg a bilingvizmus fogalmát két nyelven való kommunikáció képességeként („Az, aki szlovákul és magyarul is ért, beszél Szlovákiában.”; „Aki két nyelven képes kommunikálni.”; „Aki anyanyelvén kívül még egy vagy több idegen nyelvet ismer.”).

A többség (52-en) abból indult ki, hogy a kétnyelvűség két nyelv anyanyelvi szintű ismeretével egyenlő („Aki egyformán, anyanyelvi szinten beszél és ír mind a két nyelven.”; „Aki mind a két nyelvet tökéletesen, anyanyelvi szinten beszél, esetleg gondolkodik, álmodik is mind a két nyelven.”). Közülük 18-an azt is hozzátették, hogy a kétnyelvűvé válás oka az, hogy a gyermek vegyes házasságban született, s kénytelen mindkét szülő anyanyelvét tökéletesen elsajátítani („Azon személyek, akik tökéletesen beszélnek mindkét nyelvet. Pl. olyan családok gyermekei, ahol az egyik szülő magyar, a másik pedig szlovák nemzetiségű.”; „Aki vegyes családban él, és születésétől fogva anyanyelvi szinten két nyelven tanul beszélni, írni, olvasni.”).

Meglepő volt annak a hat adatközlőnek a vélekedése, akik szerint senki nem tekinthető kétnyelvűnek, sőt, nincs is olyan, hogy kétnyelvűség. Ezt azzal indokolták, hogy mindenkinek csak egy anyanyelve van, még akkor is, ha egy másik nyelvet nagyon jól beszél: „A kétnyelvű kifejezés megtévesztő. Magyar nyelvet beszélünk, amibe szlovák szavakat keverünk.”; „Senki. Vagyis mindenkinek van anyanyelve, és ismerhet még más (számtalan) nyelvet is.”; „Senki, mindenki egynyelvű. Attól, hogy valaki több nyelvet is beszél az anyanyelvén kívül, még nem kétnyelvű.”

10. táblázat. Ön kétnyelvűnek tartja saját magát?

Igen	40,45% (53/131)
Nem	59,54% (78/131)

A pedagógusok nagyobb hányada (78-an) nem tartja magát kétnyelvűnek. Sőt, néhányan a kérdést egyfajta támadásnak, magyarságuk kétségbevonásának tekintették. A zárt végű kérdéshez a következő megjegyzéseket fűzték: „Még mindig magyarul álmodom...”; „Az anyanyelvem a magyar, a szlovákot mint idegen nyelvet beszélem, és nem is tökéletesen.”; „Én magyar vagyok, és szlovákul is beszélek.”

11. táblázat. Egy magyar tannyelvű iskola diákjai kétnyelvűnek tekinthetők?*

Igen	16,03% (21/131)
Nem	83,96% (110/131)

Megjegyzés: *Az adatközlőknek meg kellett indokolniuk a válaszukat.

A táblázatból kiolvasható, hogy az adatközlők túlnyomó többségének (83,96%) véleménye szerint a magyar tannyelvű iskolát látogató diákok nem kétnyelvűek. Az indoklásnál mindannyian ugyanazon okokat emelték ki: a magyar tannyelvű iskola ta-

nulói nem lehetnek kétnyelvűek, mivel a szlovák nyelvet mint idegen nyelvet beszélik; szlovák nyelvtudásuk gyenge, nem anyanyelvi szintű; valamint a szlovakizmusok használatával nem válnak kétnyelvűvé. Néhány példa a válaszokból: „A magyar tanulók zöme olyan családi háttérből kerül a magyar iskolába – a mi régióinkban – ahol csakis a magyar nyelvet használják. A szlovák számukra egy teljesen új nyelv, amit az iskolában igen, de otthon nem kell használniuk.”; „Szerintem a szlovák nyelvet nem beszélik azonos szinten a magyar nyelvvel. A magyar az anyanyelvük.”; „Bár használják a szlovák szavakat, azonban sajnos annyira nem bírják a szlovák nyelvet, hogy kétnyelvűeknek tekinthetők lennének.”

Azok az adatközlők, akik a kérdésre igennel válaszoltak, azzal érveltek, hogy: „Kétnyelvűek, mivel tanulnak szlovákul.”; „A kötelező oktatás során elsajátítják a szlovák nyelvet.”

12. táblázat. Előnynek vagy hátránynak tartja a kétnyelvűséget?

Előny	80,15% (105/131)
Hátrány	7,63% (10/131)
Nem válaszolt	13,74% (18/131)

Az adatközlők többsége (80,15%) szerint mindenképpen előny a kétnyelvűség. Többen azzal érveltek, hogy két nyelv ismerete a társadalmi érvényesülést segíti elő, vagyis a jobb boldogulás érdekében fontos az államnyelv ismerete: „Előnynek, mert a magyar ember határozottabb a társalgásban, a munkahelyén, bárhol, ha nincsenek szlovák nyelvi problémái.”; „Előnynek. Főleg nálunk Szlovákiában, ahol a hivatalos ügyek intézésénél a szlovákot kell használni nagy segítség, ha valaki ismeri és használni tudja a másik nyelvet is.”

Néhányan a nyelvtudás fontosságát hangoztató közmondásra utaltak: „Mindenképpen előny, hiszen mondani szokás, hogy ahány nyelven beszélsz, annyi ember vagy”; „Minden ember annyi, ahány nyelvet ismer.”

A kutatásban résztvevő pedagógusok közül csupán 10-en vélekedtek úgy, hogy a kétnyelvűség hátrányos. Szerintük a kétnyelvűség identitászavar előidézője lehet: „Hátránynak tartom, mert egyik nyelv használata sem lesz elfogadható, és az ember nem tudja melyik nemzethez tartozik.”; „Hátránynak tartom, mert nehezíti a hovatartozás érzésének kialakulását.”; „Hátrány, mert nem tudja hova tartozik.”; „A nemzeti öntudat kialakulása az egyénnél nem egyértelmű.”

Akadnak olyanok is, akik nem válaszoltak a kérdésre. Véleményük bizonytalanságát mutatja, hogy a kétnyelvűség meghatározására vonatkozó kérdést (Őn szerint ki tekinthető kétnyelvűnek?) is megválaszolatlanul hagyták.

Ahogy a táblázat eredményeiből is látjuk, az adatközlők többsége előnyösnek tartja – tehát pozitívan ítéli meg – a kétnyelvűséget, annak ellenére, hogy többségük saját magát nem tartja kétnyelvűnek. A leggyakoribb indok, amit felhoztak, a könnyebb társadalmi érvényesülés lehetősége. Ebből arra következtethetünk, hogy érzékelik nyelvi hátrányos helyzetüket, mivel a kisebbségi nyelvet beszélik anyanyelvként, és abban a hiszemben élnek, hogy „a kisebbségi anyanyelvűség akadályozza az érvényesülést” (Kiss 2002a, 133). Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a kisebbségi körülmények között élő beszélők számára kizárólag a részleges kétnyelvűség (amikor a beszélők képesek az élet bizonyos területein a hatékony szlovák nyelvű kommunikációra) kívánatos. A részleges kétnyelvűség nagyobb moz-

gásteret biztosít a kisebbségi beszélők számára, és nem veszélyezteti az anyanyelv elsődlegességét. Ami viszont veszélyt jelent a kisebbségre nézve, az a kisebbség nagy részére kiterjedő teljes kétnyelvűség, mivel nyelvcsere előidézője lehet (Lanstyák 1990, 454).

5. Összefoglalás

Az adatközlők többsége a bilingvizmust mindkét nyelvbeli magas, ill. anyanyelvi szintű nyelvtudással azonosította. Ebből a meghatározásból kiindulva önmagát a pedagógusok többsége nem tartja kétnyelvűnek. Akadtak olyanok is, akik megkérdőjelezték a kétnyelvűség létezését. A vizsgálatból az derült ki, hogy a megkérdőjelezett pedagógusok nem voltak biztosak a terminus jelentésében vagy téves elképzeléseik voltak a fogalmat illetően.

Ami a saját nyelvhasználatukról való vélekedésüket illeti, a következő tendencia figyelhető meg: elszlovákosodástól tartva elítélik a szlovakizmusok használatát, a kölcsönzavakat tartalmazó nyelvhasználatot pedig a műveletlenség jelének tekintik. Saját nyelvhasználatuk megítélése tehát negatívnak tekinthető. Mivel negatívan viszonyultak saját nyelvhasználatukhoz, arra a következtetésre jutottam, hogy a kétnyelvűséget szintén hasonlóan ítélik meg. Ennek ellenére a többség előnyösnek tartja két nyelv ismeretét, főleg amiatt, hogy ennek következtében nagyobb a lehetőség a társadalomban való érvényesülésre. Elmondhatjuk tehát, hogy a megkérdőjelezett pedagógusok pozitívan ítélik meg a bilingvizmust, annak ellenére, hogy önmagukat nem tartják kétnyelvűnek. Kivételt képez az a tíz adatközlő, aki erős magyarságtudattal rendelkezik, és az egyén identitásának elvesztését látja a kétnyelvűségben, ennél fogva hátránynak tartva azt, negatívan viszonyul a jelenséghez.

Jegyzetek

1. A valamikori Gömör vármegye Közép-Szlovákia déli részén fekszik, egy része átnyúlik Magyarországra. A Gömörnek nevezett nagytájba beletartozik a történeti Gömör vármegyén kívül az egykori Kis-Hont vármegye is, amely 1802-ig önálló közigazgatási egység volt. Ami a megye lakosságának nemzetiségi megoszlását illeti, a 18. század derekától állandósult a magyar–szlovák nyelvhatár, ami a megyét két majdnem teljesen homogén nyelvtérre osztotta. Keleten és délen magyarok laktak, északon és nyugaton pedig szlovákok. Napjainkra viszont a déli, színmagyar terület etnikailag vegyessé vált. Magyar homogén tömb már csak közvetlenül az államhatár mentén lelhető fel (Keményfi 2002).

Nyelvjárási szempontból a terület a palóc nyelvjárástípusba sorolható, pontosabban a középpalóc csoportba. Ezen nyelvjárástípus szembevető jellemvonásának számít az illabiális *á* és a labiális *ā* használata. A középpalóc magánhangzórendszere *ē-ző* és *ē-ző*, ezen kívül figyelmet érdemel a nyelvjárási illabiális vonása (*ö, ü* helyett *ē, i*). A nyelvjárásról elmondható, hogy az *l* helyett jelentkező *lye*-zés az egyre terjedő *j*-zés mellett, a *d, t, n, l* palatalizációja *i* és *ü* előtt, valamint a *még* igekötő *g* hangjának hasonulása az ígétő mássalhangzójához határozza meg (bőv. Szabó 1999).

2. A zárójelben a magyar lakosság részaránya van feltüntetve a 2001-es népszámlálás adatai alapján.
3. A kérdőívet Vančóné Kremmer Ildikó állította össze több forrás felhasználásával, néhány kérdés a Hammersmidt Judit és Menyhárt József által kidolgozott kérdőívől származik.

Felhasznált irodalom

- Göncz Lajos 2001. Nyelvi és szociológiai változók összefüggése a Kárpát-medencei magyar beszélőközösségeknél kisebbségi és többségi helyzetben. *Magyar Nyelv*, 97. évf. 2. sz. 152–171. p.
- Keményfi Róbert 2002. *A gömői etnikai térmozaik. A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai térszerkezetének változása, különös tekintettel a szlovák–magyar etnikai határ futására*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Kiss Jenő 1996. A nyelvi attitűd és a másodlagos szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási környezetben. *Magyar Nyelv*, 92. évf. 2. sz. 138–151. p.
- Kiss Jenő 2002a. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 2002b. A nyelvjárássok és az anyanyelvi nevelés. *Magyar Nyelvtör*, 126. évf. 3. sz. 263–269. p.
- Lanstyák István 1990. Kétnyelvűség és nemzeti megmaradás. *Irodalmi Szemle*, 42. évf. 5. sz. 450–456. p.
- Lanstyák István 1998. *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Sándor Anna 2001. A nyelvi attitűd kisebbségi helyzetben. *Magyar Nyelv*, 97. évf. 1. sz. 87–95. p.
- Szabó Géza 1999. *A magyar nyelvjárássok*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

ZSUZSANNA SZABÓ

THE OPINION OF HUNGARIAN PEDAGOGUES IN SLOVAKIA ON BILINGUALISM

The subject of the study is the examination of language attitudes of Hungarian pedagogues in Slovakia, mainly the introduction of opinions of teachers of elementary schools with Hungarian teaching language in Gemer relating bilingualism. On the research based on questionnaires took part 16 elementary teachers of Gemer. The majority identified bi-bilingualism with language knowledge of both languages on high, and/or mother-language level. Starting from this definition, the majority of pedagogues does not consider itself bi-lingual. It is relevant from the study that the pedagogues taking part in the research were not sure about the meaning of the word. Considering their opinion on using the their own language, the following tendency can be seen: being afraid of Slovakisation they reproach using slovakism, and they consider language usage consisting of borrowed words as sign of un-education. Evaluation of their own language usage can be considered negative. Despite of all these the asked pedagogues consider bilingualism positively, in spite of the fact that they do not consider themselves bilingual.